

DATOVANIE ANTICKEJ GEMY ZO STAROMAĎARSKÉHO HROBU V SEREDI

MIROSLAVA DAŇOVÁ

Koncom šesťdesiatych rokov bola v Seredi v jazdeckom hrobe pri výskume staromaďarského pohrebiska z 10. – 11. storočia nájdená antická gema (Točík 1968, 20/53). Jaspisová intaglia (gema s vyobrazením vyrytým do hĺbky) je druhotne zasadená do prsteňa z bieleho kovu. Nález je mimoriadny z dvoch dôvodov. Gema bola nájdená približne o osem až deväť storočí neskôr ako bola vyrobená a patrí k najkvalitnejšie opracovaným antickým šperkom z územia Slovenska.

Obr. 1 Gema zo Serede
(Holčík 1988)

Gema zo Serede (obr. 1)

Na gеме je vyobrazená busta ženy z ľavého profilu, ktorá drží v ľavej ruke okrúhly predmet, pravdepodobne granátové jablko. Vlasy ženy nízko sčesané, na zátylku vytvárajú drdol. Uši zdobia náušnice s prívieskami a krk jednoduchý perlový náhrdelník. Črty tváre, pramene vlasov, jednotlivé šperky zreteľne vyryté a prepracované do detailov. Oblečenie ženy z jemnej tkaniny, vytvára živôtik. Jemnosť látky zvyrazňuje kvalitne vyrytá drapéria odevu. Intaglia vyrobená z červeného jaspisu so šírkou 1,8 cm a výškou 2,35 cm, hrúbka neznáma.

Zafarbenie tohto polodrahokamu sa pohybuje od červenej, žltej, zelenej až po tmavé odtiene a čiernu. Plínus Starší († 79 po Kr.) spomína jaspis ako jeden z materiálov používaných pri výrobe talizmanov a pravdepodobne sa v antike úzko spájal s liečením a medicínou. Červená odroda tohto polodrahokamu bola s obľubou používaná najmä v 2. storočí po Kr. (Dembski 2005, 66).

Z územia Slovenska sú známe tri antické jaspisové gemy odborne určené Ludmilou Illášovou¹. Dve pochádzajú z rímskeho tábora v Iži - Leányváre a tretia zo spomínaného staromaďarského hrobu. Všetky hodnotené nálezy sú z červenej odrody jaspisu. V súbo-re antických gem z Carnunta, ktoré spracoval Günther Dembski je jaspis druhým najpoužívanejším polodrahokamom (Dembski 2005, 28 ff.).²

Pôvodnú interpretáciu Titusa Kolníka, že gema pochádza z obdobia helenizmu (Kolník 1991, obr. 46) neskôr upravil Štefan Holčík, ktorý ju datuje do 3. storočia po Kr. (Holčík 1988, C.1.16.).

Spôsob opracovania gemy a najmä paralely účesu na gemách a minciach skôr predpokladajú, že by mohlo ísť o prácu z doby rímskej, presnejšie z druhej polovice 2. storočia. Paralela účesu korešponduje s vyobrazeniami cisárovien Faustiny Minor po roku 160 po Kr. (Dembski 2005, 119), prípadne Crispiny.

Obr. 2 Faustina Minor na Gemách z Carnunta (Dembski 2005)

Faustina Minor na gemách z Carnunta (obr. 2)

Anna Galeria Faustina Minor (125/130 – 175 po Kr.) bola dcérou Antonina Pia a manželkou Marca Aurelia (121 – 180 po Kr.). Faustina a Marcus Aurelius boli manželmi od roku 145. Marcus Aurelius jej plne dôveroval a pravdepodobne mali veľmi blízky vzťah. Cestovala s ním na vojenské výpravy po celej ríši a bola matkou 13 detí. Jej vyobrazenia na hmotných pamiatkach sledujeme najneskôr od roku 145.

Počas vlády Marca Aurelia sa jej „imidž“ niekoľkokrát zmenil a po roku 160 je zobrazovaná s účesom veľmi podobným, ak nie totožným s účesom ženy na intaglii zo Serede. Gemy s vyobrazením Faustiny Minor sa nachádzajú aj v Carnunte (Dembski 2005, 119–120, vyobrazenia 660, 661, 661a, 661b.).³

Obr. 3 Bruttia Crispina ([http://en.wikipedia.org/wiki/Bruttia Crispina](http://en.wikipedia.org/wiki/Bruttia_Crispina))

Bruttia Crispina (obr. 3)

Bruttia Crispina (164 – 187/193 po Kr.) bola manželkou cisára Commoda (180 – 192 po Kr.), syna Marca Aurelia. Commodus sa s Crispinou oženil v roku 178. Po nástupe na trón sa osobnosť Commoda zmenila, začal trpieť paranoidnými predstavami.

V roku 182 dal pre podozrenie zo sprisahania popraviť vlastnú sestru Lucillu, spolu s jej vtedajším manželom a neskôr poslal vlastnú manželku Crispinu do vyhnanstva na ostrov Capri, kde bola zavraždená. Vyobrazenia Crispiny datujeme do obdobia medzi rokmi 178 až 187.

Na základe podobnosti účesu s Faustinou Minor (po roku 160) alebo Crispinou sa preto prikláňame k tomu, že gema mohla vzniknúť už v druhej polovici 2. storočia.

V súvislosti s gemou zo Serede však za zmienku určite stojí ešte jedna jaspisová gema z Carnunta s vyobrazením ženy. Na tejto gеме je rovnako ako na náleze zo Serede žena

ozdobená šperkami, čo býva v antickej glyptike pomerne vzácne a zasluhuje si pozornosť.

Julia Domna (?)⁴ (obr. 4)

Napriek štýlovým odlišnostiam v spracovaní gemy a mierne rozdielnemu účesu môžeme pozorovať podobnosť oboch vyobrazených dám. Pozoruhodné je, že žena na gеме z Carnunta má v pravej ruke luk a ľavá smeruje k tulcu so šípami, ktorý vyčnieva spoza ľavého pleca. Je odetá v chitóne a hlavu zdobí diadém. Günther Dembski interpretuje ženu ako Juliu Domnu predstavujúcu bohyňu lovu Dianu (Dembski 2005, 120, kat. č. 664). Gemu datuje medzi roky 200 – 215.

Na oboch gemách môžeme paralelne sledovať viacero šperkov zdobiacich svoje nositeľky a za predpokladu, že žena na gеме zo Serede drží naozaj granátové jablko aj atribúty ženských božstiev.

Konečná interpretácia, koho vlastne gema zo Serede zobrazuje ostane otvorená, ponúkajú sa nasledujúce možnosti.

Obr. 4 Julia Domna (?) (Dembski 2005)

Bohyňu Venušu. Atribút božstva (granátové jablko) v ľavej ruke ženy by mohol interpretovať ženu ako bohyňu Venušu. Vyobrazenie Venuše najmä v podobe „Vítaznej Venuše“ (*VENUS VICTRIX*) bolo s obľubou razené na minciach⁵. *VENUS VICTRIX* je prenesene rímskym zosobnením Afrodity v zbroji (*Ἀφροδίτη Ἐνόπλιος*), ktorá nosila mužom víťazstvo v boji.⁶ Zriedkavejšie sú razby s „Venušou nositeľkou šťastia“ (*VENUS FELIX*).⁷

Cisárovnú Faustinu Minor/Crispinu ako zosobnenie bohyne Venuše. Podobne interpretuje Günther Dembski ženu na gеме z Carnunta ako Juliu Domnu zosobňujúcu Artemis (Dembski 2005, 120, kat. č. 664). Túto hypotézu podporuje podobnosť účesov cisároviensko ženami na vyobrazení. Šperky v takomto rozsahu však chýbajú na identifikovaných oficiálnych vyobrazeniach cisároviensko z mincí, preto je táto hypotéza podľa nášho názoru menej pravdepodobná.

Idealizovaný portrét ženy. Túto interpretáciu považujeme za najpravdepodobnejšiu z nasledovných dôvodov:

- Vyobrazenie šperkov môžeme z určitého pohľadu považovať za výrazný individuálny znak nakoľko sa na gemách ani minciach bežne nevyskytuje.
- Je známe, že v dobe rímskej sa nechávali cisári a cisárovné zobrazovať v podobe ich obľúbeného božstva. Okrem panovníkov však neskôr táto záľuba prenikla aj do radov ich rodín i k bežným Rimanom (Wrede 1981).

Kvalita opracovania gemy s najvyššou pravdepodobnosťou vylučuje provinčný pôvod. Môžeme predpokladať, že intaglia vznikla na území dnešného Talianska v špecializovanej dielni.

V súčasnosti sa gema nachádza v zbierkach Slovenského národného múzea - Archeologického múzea (evid. č. AP 17343).

POZNÁMKY

¹ Stav k decembru 2002.

² Najpoužívanejší drahokam karneol je zastúpený 531 kusmi a tvorí 44% celkového počtu spracovaných gem. Jaspisové gemy rôznych odrôd tvoria súbor 256 kusov (19 %).

³ Pozoruhodné je, že všetky uvedené gemy sú jaspisové.

⁴ Dembski 2005, 120 a tab. 66, kat. č. 664. Dembski nález jednoznačne interpretuje ako Juliu Domnu.

⁵ VENUS VICTRIX nájdeme napríklad na reverze denára Julie Domny (<http://www.aeqvitas.com/2222.jpg>).

⁶ [http://en.wikipedia.org/wiki/Venus_\(mythology\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Venus_(mythology))

⁷ VENUS FELIX nájdeme na reverze denára Crispiny (<http://www.romancoins.info/h2005-mint-crispina.jpg>).

• *Za odbornú pomoc a konzultácie ďakujem Dr. Annette Alexandridis a Ivane Kvetánovej.*

LITERATÚRA

ALEXANDRIDIS, A. 2004: Schmucklos oder Trachtlos – Bildnisse römischer Frauen im 1. und 2. Jh. n. Ch. In: ANDOS 3/2003, s. 9–22.

DEMBSKI, G. 1998: Kaiserliche Gemmen und Kamee aus Carnuntum. Carnuntum Jahrbuch, s. 9 a nasl.

DEMBSKI, G. 2005: Die antiken Gemmen und Kameen aus Carnuntum. Wien.

FITTSCHEN, K. 1982: Die Bildnistypen der Faustina minor und die Fecunditas Augustae, Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Göttingen. 3. folge, Nr. 126.

GERRIG, B. 2000: Sphragides, Die gravierten Fingerringe des Hellenismus. BAR International Series 848.

HOLČÍK, Š. 1988: Klenoty dávnej minulosti Slovenska. Katalóg expozície. Martin, s. 55.

ILLÁŠOVÁ, L. – KLČO, M. – ŠUŠKOVÁ, H. 1996: Drahé kamene v histórii človeka. Nitra.

KOLNÍK, T. 1979: Skvosty antiky na Slovensku. Bratislava.

KOLNÍK, T. 1991: Germáni a Rimania na Slovensku. Nitra: Archeologické štúdie – doktorská dizertácia.

PLÍNIUS St. 1974: Kapitoly o prírode (Naturalis Historia). Praha.

TOČÍK, A. 1968: Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava.

WREDE, H. 1981: Consecratio in formam deorum. Vergöttlichte Privatpersonen in der römischen Kaiserzeit. Mainz.

www.aeqvitas.com

www.romancoins.info

www.wikipedia.org

DATIERUNG EINER RÖMISCHEN GEMME AUS DEM ALTMAGYARISCHEN GRAB IN SEREĎ

MIROSLAVA DAŇOVÁ

Am Ende der 1960er fand man in einem Reitergrab während der Ausgrabung von einem altmagyarischen Gräberfeld aus dem 10. – 11. Jahrhundert eine antike Gemme (Točík 1968, 20/53). Das Jaspis-Intaglio (Gemme mit eingravierter bildlicher Darstellung) ist sekundär in einen Ring aus weißem Metall eingesetzt. Der Fund ist außergewöhnlich aus zwei Gründen. Die Gemme fand man um acht bis neun Jahrhunderte später als sie hergestellt wurde und sie gehört zu den am besten bearbeiteten antiken Juwelen aus slowakischem Gebiet.

Auf der Gemme (Abb. 1) sieht man die Büste einer Frau im linken Profil mit einem runden Gegenstand, vermutlich Granatapfel, in der linken Hand. Das Haar der Frau ist tief gekämmt und am Nacken bildet es einen Haarknoten. An den Ohren trägt sie Ohrhinge mit Anhängern und am Hals eine Perlenkette. Die Gesichtszüge, Haarsträhnen und einzelne Schmuckstücke sind deutlich geritzt und bis ins kleinste Detail ausgearbeitet. Die Kleidung ist aus einem feinen Stoff gemacht und bildet ein Leibchen. Die Feinheit des Stoffs ist durch eine qualitativ geritzte Draperie des Gewands betont. Das Intaglio ist aus rotem Jaspis gemacht, mit einer Breite von 1,8 cm und Höhe 2,35 cm, die Stärke ist nicht bekannt.

Aus der Slowakei sind 3 antike Jaspis-Gemmen bekannt, fachlich von Ludmila Illášová begutachtet. Zwei stammen aus dem römischen Lager in Iža-Leányvár und die dritte aus dem erwähnten altmagyarischen Grab. Alle bewerteten Funde sind aus rotem Jaspis gefertigt. Im Komplex der antiken Gemmen aus Carnuntum, die Günther Dembski verarbeitet hat, repräsentiert Jaspis den zweitmeistverwendeten Halbedelstein (Dembski 2005, 28 ff.). Die ursprüngliche Interpretation von Titus Kolník, dass die Gemme aus der hellenistischen Periode stammen würde (Kolník 1991, obr. 46), modifizierte später Štefan Holčík indem er sie ins 3. Jahrhundert n. Chr. datiert (Holčík 1988, C.1.16.). Die Art von Bearbeitung der Gemme und vor allem die analogischen Frisuren auf Gemmen und Münzen deuten eher an, dass es sich um eine Arbeit aus der römischen Kaiserzeit handeln könnte, genauer gesagt aus der zweiten Hälfte des 2. Jahrhunderts. Die Frisur korrespondiert mit Abbildungen der Kaiserin Faustina Minor nach dem Jahre 160 n. Chr. (Dembski 2005, 119), bzw. Crispina. Auf Gemmen aus Carnuntum (Abb. 2.1 und 2.2) ist Anna Galeria Faustina Minor abgebildet (125/130 – 175 n. Chr.). Sie war die Tochter von Antoninus Pius und Gemahlin von Mark Aurel (121 – 180 n. Chr.). Während der Regierungszeit von Mark Aurel hat sich ihr „Image“ mehrmals verändert und nach dem Jahre 160 n. Chr. wird sie mit einer Frisur abgebildet, die derjenigen von der Frau auf dem Intaglio aus Sereď sehr ähnlich, wenn nicht gleich erscheint. Die Gemmen mit Abbildung von Faustina Minor findet man auch in Carnuntum (Dembski 2005, 119–120, Abbildungen 660, 661, 661a, 661b.). Bruttia Crispina (164 – 187/193 n. Chr.) (Abb. 3) war die Gemahlin von Kaiser Commodus (180 – 192 n. Chr.), dem Sohn Mark Aurels. Commodus heiratete Crispina im Jahre 178. Crispinas Abbildungen datieren wir in die Zeitspanne zwischen 178 und 187. Angesichts der Ähnlichkeit der Frisur aus Sereď mit derjenigen von Faustina Minor (nach dem Jahre 160) oder Crispina neige ich deswegen zur Ansicht, dass die Gemme bereits in der zweiten Hälfte des 2. Jahrhunderts entstehen konnte. Im Zusammenhang mit der Gemme aus Se-

red' ist aber noch eine Jaspis-Gemme aus Carnuntum mit Frauenbild zu erwähnen (Abb. 4). Auf dieser Gemme sieht man ebenso wie auf dem Fund aus Sered' eine Frau mit Schmuck. Trotz Unterschieden in stilistischer Auffassung der Gemme und einer leicht abweichenden Frisur können wir eine Ähnlichkeit zwischen den beiden abgebildeten Damen erkennen. Bemerkenswert ist, dass die Frau auf der Gemme aus Carnuntum in ihrer rechten Hand einen Bogen trägt, während die linke Hand nach dem Pfeilerköcher reicht, der hinter der linken Schulter zu sehen ist. Sie ist in einem Chiton gekleidet und am Kopf trägt sie ein Diadem. Günther Dembski interpretiert die Frau als Julia Domna, welche die Jagdgöttin Diana darstellen soll (Dembski 2005, 120, Kat. Nr. 664). Die Gemme datiert er dann zwischen die Jahre 200 – 215. Auf diesen beiden Gemmen können wir parallel mehrere Schmuckstücke verfolgen und unter der Annahme, dass die Frau aus Sered' tatsächlich einen Granatapfel hält, auch die Attribute von Frauengottheiten. Die Schlussinterpretation der Person auf der Gemme aus Sered' bleibt offen, es bieten sich folgende Möglichkeiten.

Die Göttin Venus. Das göttliche Attribut (Granatapfel) in der linken Hand der Frau könnte sie als die Göttin Venus identifizieren. Die Abbildung dieser Göttin vor allem als die „Siegende Venus“ (*VENUS VICTRIX*) wurde mit Vorliebe auf Münzen geprägt.

Die Kaiserin Faustina Minor/Crispina als Verkörperung der Göttin Venus. Ähnlicherweise interpretiert Günther Dembski die Frau auf einer Gemme aus Carnuntum als Julia Domna verkörpernd Artemis (Dembski 2005, 120, Kat. Nr. 664). Diese Hypothese ist durch die Ähnlichkeit von Frisuren der Kaiserinnen mit denjenigen der abgebildeten Frauen untermauert. Der Schmuck in so einem Ausmaß fehlt jedoch auf den identifizierten offiziellen Abbildungen der Kaiserinnen auf Münzen, deswegen ist diese Hypothese meiner Meinung nach weniger wahrscheinlich.

Idealisiertes Frauenporträt. Diese Interpretation halte ich für die wahrscheinlichste, u. z. aus folgenden Gründen:

- Die Abbildung von Schmuck können wir in gewisser Hinsicht für ein wichtiges individuelles Merkmal halten, da es gewöhnlich weder auf Gemmen noch auf Münzen vorkommt.
- Es ist bekannt, dass sich die römischen Kaiser und Kaiserinnen oft als ihre beliebten Gottheiten abbilden ließen. Von den Herrschern verbreitete sich jedoch diese Gewohnheit später auch auf ihre Familien und sie drang auch zu einfachen Römern durch (Wrede 1981).

Die Bearbeitungsqualität der Gemme schließt deren provinzielle Herkunft höchstwahrscheinlich aus. Wir können annehmen, dass das Intaglio in einer spezialisierten Werkstatt auf dem Gebiet heutigen Italiens entstanden war. Gegenwärtig befindet sich die Gemme in den Sammlungen des Slowakischen Nationalmuseums-Archäologisches Museums (AP 17343).